

ПРОЗАІК ЮРІЙ ЦАРИК

були 60-ті роки, коли тоталітарна система залізними леґґатами за-тискувала будь-яку чесну думку, перемелювала на безжальних жорнах беззахисні душі творчої інтелігенції.

Пригадую, працюю у величезному цеху, клепаю металеві ящики для пива (норма – сім за зміну, кожен – сто двадцять дві заклепки). «Хе-бе-роба», руки, обличчя у мазуті. Мені команда: «На вихід!» Виходжу – і розгублено німію від несподіванки: бачу білі сорочки, усміхнені добрі обличчя. Стоять мої друзі, з іншого, позаґратного світу – відомі й талановиті письменники Микола Данько і Павло Ключина. Перша моя фраза:

– Які ви чисті! – А на очах сльози.

Приїхали мене провідати. У ті часи це був подвиг: переступити через загальний страх, не злякати-ся непередбачених наслідків свого вчинку, тим паче, що обидва пра-

цювали кореспондентами обласної партійної газети «Ленінська правда».

Товариші Царика і Семенюти добилися перегляду їх справи, ув'язнених звільнили. Зрештою, система й не прагнула гноїти їх за ґратами – не створювали ж підпільну партію, як у ті часи, Левко Лук'яненко; вина тих двох полягала в тому, що були українськими письменниками, досить, отож начепити ярлик «зека», морально зламати. А Семенюта, рано помер за нез'ясованих і досі обставин. Ю. Царик виявився твердішим. Вдалося влаштуватися на роботу в конотопську райгазету, потім – на обласне радіо (пізніше телерадіокомітет), де і працював аж до виходу на пенсію. І продовжував літературну діяльність.

Чи варто говорити, що дуже важко було знову потра-

культурно-мистецькою подією загальноукраїнського значення. І не лише, звичайно, солідним обсягом (10,5 друкованого аркуша), а й вагою суто мистецькою, філософсько-художньою. Цією книгою Ю. Царик ще раз засвідчив, що його твори вимагають напруженої роботи і думки, і серця. Їх не прочитаєш «сходу», «запоєм» – заболить душа на півсторінці, заніє серце над рядком, і, відклавши книгу вбік, зупинишся, щоб перепочити, мов од нелегкої ноші. Манера письма (коли необхідно вчитуватися в кожне слово, якщо хочеш до кінця впіймати хід думки), виразна мовна характеристика персонажів, широка палітра виражальних засобів, дружний, аж колючий сюжет, вміння тримати читача в напрузі протягом усієї фабули – у цих моментах Царик-прозаїк вигідно вирізняється поміж сучасних українських письменників.

Після «Кладки над прірвою» вийшли книги Ю. Царика «І німий заговорив...» (2000 р.), «Рабство світу цього» (2003 р.), «Поверніться, літа мої...» (2005 р.). Вони розкрили як і нові грані таланту прозаїка (виявилось, що він – майстер афоризму, притчі), так і поглиблене самозанурення у творче «Я», видобуток з нього нових чудових творів. «Для мене, – зізнається в одному з них Ю. Царик, – головне не кількість, а якість, я ніколи не прагнув писати легко і багато, щоб не зраджувати собі, бо чесність і порядність для мене були незрівнянно вищі, ніж відомість і популярність написаного. І я не сподіваюся на швидку плинність нинішнього затижного міжчасся – бездуховного, байдужого і продажного. Воно загострює любов до життя, а значить – до творчості».

Юрій Царик – письменник гостронаціональний. Сам себе він називає загальнолюдським націоналістом, сповідуючи тезу, що безнаціональної літератури, мистецтва бути не може, то – підробка. У творах письменника буяє національна стихія, розкриваються українські характери, вривається чудова незасмічена мова. Це – позиція письменника-патріота, якому пронизливо, до задуху, болить доля його Батьківщини: «Царівно Україно, століттями обкрадали твою історію, пісню, думку

Колишній фронтовик-офіцер, гірник за фахом, Микола Царик очолював у Чернігівській області трест по видобутку торфу. Трест «ґримв» на весь Союз. Та характер у його начальника був крутим, непоступливим, от і виник конфлікт з обласною владою. А сусіди, як то кажуть, не дримали, переманили тямущого спеціаліста до Сум, на посаду керівника управління, що будувало в області артезіанські колодязі. І квартиру дали. М. Царик перевіз сюди дружину і сина Юрка, який пішов до 9-го класу Сумської середньої школи №1. Незабаром у Чернігові збагнули, що приказка – «незамінних людей немає», – не завжди відповідає дійсності, вблагали «короля торфу» повернутися додому. Син же, на той час студент факультету іноземних мов Сумського педінституту, лишився в Сумах, ставши власником

реата обласної премії імені Миколи Хвильового.

Звичайно ж, захоплення літературою прийшло ще в школі, а в інституті воно потрапило на сприятливий ґрунт. У педвузі працював доцент Микола Пилипович Мінаков, який виношував ідею створення інститутської літературної студії. Царикові судилося стати одним із студійців «першого призову». Переді мною обласна газета «Ленінська правда» від 12 січня 1957 року, в якій вміщено матеріал «Літературна студія інституту» і фото: на занятті літстудії Анатолій Семенюта, Юрій Царик, Зінаїда Михайличенко, Віктор Баранкін, Геннадій Коломієць і Зоя Пономаренко зі своїм керівником М. Мінаковим.

– Вони були молоді, талановиті, повні райдужних творчих сподівань, – розповідає нині 93-річний Микола Мінаков. – Щойно почалася «хрущовська відлига», відчуття бодай відносної, та все ж свободи, аж п'янило цю гарячу молодь. Юрій Царик вже тоді вирізнявся пошуками власних стильових ознак як в гумористиці, так і в «серйозній прозі». Ще студентом мав пристойні публікації в обласній пресі, а потім і в часописах «Перець», «Прапор», інших солідних республіканських виданнях. На Царика, як і на поетів Анатолія Семенюту й Володимира Затуливітра, критика покладала великі надії.

По закінченні вузу Юрій Миколайович викладає іноземну мову в рідному інституті, весь же вільний час віддає творчості. Відчувалося: вже перейдено межу початківця, ось-ось мала вийти перша книга і принести молодому сумчанину вагоме, заслужене ім'я в літературі. Але...

«Хрущовська відлига» закінчилася, її змінили холодні брежневські «заморозки». Компарти́йне керівництво СРСР взялося винищувати національно-свідому інтелігенцію, панічно боячись «українського буржуазного націоналізму», який, на їх переконання, становив загрозу самому існуванню Союзу. Прошли арешти в Києві, Львові, Дніпропетровську, Харкові, Донецьку, Одесі. Лавина докотилась і до менших обласних центрів. У Сумах десятків зо два «націоналістів» звільнили з роботи, а двох найпомітніших, найобдарованіших і найавторитетніших – Юрія Царика і Анатолія Семенюту – заарештували. Звинувачення було надуманим, це розуміли й судді, і підсудні. Йшлося ж про те, аби цих двох ізолювати від суспільства, припинити їх вплив на ще молодших, зокрема на студентство.

На щастя, молодих літераторів усіляко підтримували їхні однодумці «з волі». Наводжу фрагмент зі спогадів Ю. Царика, написаних на моє прохання – спогади ще ніде не публікувалися.

«Село Перехрестівка Роменського району, зона за високими стінами і колючим дротом. Там я відбував покарання (за що – знає, мабуть, лише тодішній КДБ): то

біографії й під пильним наглядом КДБ?! Зовні інтелегентний – аж до рафінованості, безконфліктний, аж сумирний, він все ж успадкував тверду, наполегливу вдачу батька-фронтовика, мав прихований внутрішній стрижень, який годі було зламати. І знову: журнал «Перець», республіканські альманахи, часописи, колективні збірники. Високохудожні гуморески (а гумор той похмурий, аж гіркий!), які запам'ятовувалися і читачам, які й критики хвалили. Та перша книга («Нетипові типи») вийшла аж у 1983 році, пройшовши безліч ідеологічних «рогаток» і вимог цензорів.

Мене й досі дивує, як у ті часи така книга «пройшла». Адже автор об'єктами сатири обрав не перукарів, не дрібних спекулянтів чи п'яньєнських сторожів, як було прийнято в радянській гумористиці, а керівників, бюрократів, кожен з яких (хоч про це Царик і не пише, але ж і так зрозуміло) мав у кишені партійного квитка. Мабуть, допомогла назва книги, мовляв оті типи – вони «нетипові» для соціалістичного суспільства; хоча читач добре знав і розумів, що такі ж типові, та ще й як. Вражала й майстерність авторського письма: досконало побудовані діалоги, майже педантичний лаконізм у викладенні фактів, досить делікатна, інтелектуальна спрямованість сюжетних ходів. І, звичайно, добірна, незапам'ятована літературна мова. Єдиною книгою сумський письменник став у перший ряд гумористичного цеху української літератури. Хоча до Спілки письменників Царика ще «не пуцали»: надто незручним був і для сумського обласного керівництва, і для ідеологів ЦК Компартії України, що наглядали над літературним процесом у республіці.

Звісно ж, однією книгою Ю. Царик аж ніяк не вичерпав свого потенціалу, як гуморист, та й далеко не всі вже написані гуморески ввійшли до «Нетипових типів». Проте далі письменник заглиблюється у «серйозну» прозу. Видати ж книгу такого жанру (коли не кривиш душею і чесний перед читачем) було ще важче, ніж збірку гумору. Отож, наступна книга Юрія Миколайовича, збірка оповідань «Пісочний годинник», побачила світ аж в 1993 році, в сумському видавництві «Мрія». Ті оповідання (чи, точніше, психологічні новели) засвідчили: Царик сказав своє вагоме слово і в прозі. І не випадково в передмові до книги наш земляк Михайло Шевченко цитує вислів блискучого майстра слова Григора Тютюнника: «Немає вічної загадки таланту, є вічна загадка любові», бо ж рідко ще кого можна порівняти з Г. Тютюнником за силою таланту в «малій» прозі українського письменства, як нашого земляка. Тонкий психологічний аналіз автором душевного стану своїх героїв, шляхетність і такт у змалюванні почуттів, професійна зрілість і чуття міри знайшов вдумливий читач у «Пісочному годиннику». І з нетерпінням чекав наступної книги автора.

Вона вийшла («Кладка над прірвою», 1998 р.) і стала

німою, із відбитою пам'яттю, щоб не знали діти твої, хто їхня справжня мати – і виростають царевичі глухонімими жебраками, забувши і матір, і пісню, яка й досі німо плаче в її обкраденій душі», – такі думки ятрать душу Ю. Царика. Цю національну душу «обпіка» і те, що північні сусіди століттями по-насильницьки підкоряли українців за принципом: хочеш бути мудрим – забери мудрість у мудрішого, не віддає – знищи його й оголоси себе мудрішим. «Так, – наголошує письменник, – творилася ментально-шовіністична північна імперія, і такий генокод її незмінний».

У наш час у світі, і в Україні теж, багато творчих особистостей, і тому елементарно просто загубитися серед них талантам, тимпаче, що існує такий банально-тріумфальний афоризм: «Нема пророка в своїй вітчизні». Неправда! Вони були і є. І я глибоко переконаний, що творчість Юрія Царика поціновано в нас ще не достатньо, і висока художність його творів, болюча відвертість у відтворенні внутрішнього світу людини, його незглибне виболювання себе в проекції на людство і, навпаки, людства на себе – все ще чекають вдумливого дослідника. Ю. Царик, як і багато талановитих людей – не боєць, а швидше полонений свого таланту і жертва людської байдужості у наш античас, коли душа стала товаром. «Написати книжку, – нерідко жартує Юрій Миколайович, – один інфаркт, а видати її – два». А скільки ще не реалізовано високодуховного і високоморального потенціалу Царика, того скарбу, що золотіє в його душі...

... Юрій Миколайович запросив мене із собою в гості до М. Мінакова. Люблю слухати його розмови зі своїм стареньким учителем: тут і цінні спогади, і яскраві одкровення, і раптовий зблиск вражачо сильною думки. Та цього разу, дивлячись на них, мене пронизало страшне й болісне усвідомлення: Царик із свого покоління на сьогодні залишився, по суті, один! Не стало Анатолія Семенюти, відійшли у вічність Павло Ключина й Микола Данько, і Віктор Баранкін, Геннадій Петров уже в потойбіччі... А недавно покинув нас і найближчий друг Царика, поет надзвичайно подушного таланту – Володимир Затуливітер... Про всіх він написав уже спогади – щемливі, розпачливі, і ...сонячні.

Повертаючись від Мінакова, продовжували ще застільну розмову, а в моєму мозкові билася думка про те, що крокувати поруч з Юрієм Цариком – щастя, щохвилини відповідаючи на привітання перехожих (бо ж такі знають сумчани свого письменника!), слухати і слухати цю людину, яка випромінює мудрість, глибоку порядність. Можна назвати ще безліч граней, які притаманні лише справжньому Талантові.

Григорій ХВОСТЕНКО,
кращезнавець.